

Met Maria naar de RAI

Het begrip 'bedevaart' lijkt in onze sterk gesecculariseerde samenleving niet langer relevant. Het sobere protestantisme verenigt zich bovendien moeilijk met het feestelijke karakter dat (katholieke) bedevaarten kenmerkt. Uit een recente inventarisatie blijkt echter dat Nederland maar liefst 650 bedevaartplaatsen telt, die nog altijd jaarlijks honderdduizenden bezoekers trekken.

MARCO BONTJE*

De bedevaart is een gebedstocht naar een plaats waar een heilige of bijzondere gebeurtenis wordt herdacht. In het leven van veel Nederlandse katholieken nam dit gebruik traditioneel een belangrijke plaats in. Voor de gemiddelde Nederlander zal dit anno 1998 als iets uit een grijs verleden klinken. Sinds de jaren vijftig heeft de secularisatie immers toegevoegd. Daarbij verloor vooral de katholieke kerk, altijd al wat minder streng in de leer dan de diverse varianten van het protestantisme, veel van haar aanhang. Toch blijkt vandaag de dag een aanzienlijk aantal Nederlanders nog wel eens een bedevaart te ondernemen. Daarbij worden lang niet altijd bekende internationale oorden als Lourdes en Santiago de Compostela aangedaan, maar wordt het ook regelmatig veel dichterbij huis gezocht.

UITSTRALING

Een inventariserende studie aan het Meertens Instituut van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen leverde een onverwacht aantal van 650 bedevaartplaatsen in Nederland op. Minder onverwacht is het feit dat de overgrote meerderheid van deze lokaties zich in de traditionele katholieke bolwerken Noord-Brabant en Limburg bevindt. Toch telt ook Nederland boven de rivieren een respectabel aantal bedevaartplaatsen. De uitstraling van deze heiligdommen varieert, evenals hun reli-

1. Bedevaartplaatsen in Noord- en Midden-Nederland (8e-20e eeuw).

gieuze achtergrond: een aantal bedevaartplaatsen heeft een 'heidense' achtergrond, maar verreweg de meeste zijn toch katholiek georiënteerd. De lokatie met de meest nationale uitstraling is de 'heilige stede' in Amsterdam, waar de Stille Omgang nog altijd jaarlijks duizenden bezoekers uit alle uithoeken van Nederland trekt. Daarnaast is er een aantal lokaties die in een vrij grote regio bekendheid genieten. Voorbeelden hiervan zijn Onze Lieve Vrouw ter Nood in Heiloo, met als 'uitstralingsgebied' voornamelijk West-Nederland, en Dokkum, waar de tragisch aan zijn eind gekomen Bonifatius vooral door Noord-Nederlandse katholieken wordt vereerd.

Een grote groep bedevaartlokaties ontvangt bezoek uit een beperkte omgeving met een straal van enkele tientallen kilometers. Tenslot-

te bestaan er vooral op het platteland ook veel lokale cultussen, die sterk samenhangen met het dagelijks bestaan. Hier wordt bijvoorbeeld gebeden voor de oogst, genezing van zieken of voor het vee. Het zijn vooral deze lokale cultussen die de laatste decennia sterk in belang zijn afgenomen. Deze vereringen werden na de overgang naar een geïndustrialiseerde samenleving overbodig. Sommige lokale cultussen zijn als folklore in stand gehouden, sommige hebben zich aan moderne tijden aangepast en stellen de verering nu in dienst van meer 'aardse' zaken. Een sterk voorbeeld is een aantal lokaties waar ooit voor de gezondheid van trekpaarden gebeden werd, terwijl nu de sportieve prestaties van drafpaarden centraal staan. Een aantal wegwijzende bedevaartsoorden heeft daarnaast recent een opleving doorge-

maakt nadat ze ontdekt waren door New Age-groeperingen.

PROCESSIONS

Vooral bij de oudste en grootste bedevaartlokaties is er doorgaans sprake van een wisselwerking tussen de heilige plaats en de directe omgeving. Rondom het vereerde object werd niet alleen een kerk of kapel, maar een compleet sacraal complex gebouwd. De gebouwde omgeving en de infrastructuur van een dorp of stadswijk werd in de Middeleeuwen vaak op de heilige plaats afgestemd. Zo vroeg een processie bijvoorbeeld vaak om een specifieke route, die soms nog in het tegenwoordige stratenpatroon terug te vinden is. Ook kerken in de omgeving verwijzen soms naar de bedevaartlokatie in de vorm van schilderijen of beelden. Bij complexen met een bovenlokale uitstraling vindt men ook spin-off-activiteiten: lunchgelegenheden, cafés, winkeltjes met devotionalia en soms ook hotels.

Bedevaartplaatsen die later zijn ontstaan of herbouwd kenmerken zich door een gesloten, naar binnen gericht karakter. Tot heel recent (1983!) stond in de Grondwet een verbod op openbare processies vastgelegd. Deze bepaling was in de Grondwet opgenomen om niet-katholieken in het algemeen, maar protestanten in het bijzonder, niet te confronteren met de in hun ogen ongepaste katholieke wijze van geloofsbeleving. Om de processies toch mogelijk te maken werden uitgebreide complexen, inclusief parken, omgeven door een muur, zodat diegenen die de processies niet wilden zien ze ook niet hoefden te zien.

Ook de bouwstijl van veel bedevaartcomplexen is herkenbaar. Veel van deze complexen werden opgetrokken aan het einde van de negentiende en begin van de twintigste eeuw, toen een neogotische bouwstijl bijzonder in trek was. Voor de complexen werden regelmatig architecten en kunstenaars van naam aangehouden. Zo ontstonden vaak bijzondere, architectonisch in het oog springende lokaties. Een voorbeeld van zo'n lokatie is het complex van Onze Lieve Vrouwe ter Nood in Heiloo. Een opvallend, wellicht in de toekomst nog te realiseren tweede voorbeeld is gepland op het RAI-complex in Amsterdam-Zuid.

HEILOO

Heiloo, een forensengemeente direct ten zuiden van Alkmaar, telt twee 'heilige plaatsen' op zijn grondgebied. In het dorpscentrum bevindt zich de Willibrordusput, volgens de overlevering door de missionaris Willibrord zelf geslagen tijdens zijn pogingen de Nederlandse kustprovincies tot het christendom te bekeren. Er wordt een geneeskrachtige werking aan het bronwater toegeschreven.

De lokatie die echter verreweg de meeste bezoekers trekt is de kapel van Onze Lieve Vrouwe ter Nood, gelegen aan de zuidkant van Heiloo aan de spoorlijn richting Amsterdam. De Runxputte, die zich op het terrein van de kapel bevindt, zou

(ook hier) geneeskrachtig water bevatten.

Al eeuwenlang trekt de Mariakapel duizenden bedevaartgangers. Na een verwoesting tijdens de tachtigjarige oorlog heeft het terrein lang braak gelegen. Aan het begin van de achttiende eeuw ontsprong de Runxputte-bron echter opnieuw en deze 'mysterieuze' gebeurtenis bracht een nieuwe stroom bedevaartgangers op gang. Prettige bijkomstigheid voor de omwonenden was dat de bedevaartgangers het nodige geld in het laatje brachten door in pelgrimsherbergen te overnach-

Onze Lieve Vrouwe ter Nood, te Heiloo

ten. De lokatie van de Mariakapel, midden in Holland dat destijds nog het protestantisme als staatsgodsdienst kende, was echter ongelukkig. Regelmatig werd het rooms-katholieke heiligdom kort en klein geslagen.

Rond 1900 leefde de verering van religieuze monumenten spectaculair op. Deze ervaring was ook in Heiloo merkbaar. In 1905 werden de fundamenten van de Runxputte opgegraven en al snel kwamen weer veel bedevaartgangers het dorp bezoeken. Speciaal voor de ontvangst van grote groepen werd een nieuw kapelcomplex rondom de put gebouwd. In de jaren vijftig bereikte het bezoekersaantal een hoogtepunt: maar liefst 45.000 bedevaartgangers bezochten toen in georganiseerde reizen jaarlijks de Mariakapel.

MULTIFUNCTIONEEL

De secularisatie miste haar uitwerking niet. Eind jaren zeventig bezochten nog slechts enkele duizenden het bedevaartsoord. De laatste jaren is er toch weer sprake van een ervaring. Het complex is met haar tijd meegegaan en heeft zich ontwikkeld tot een multifunctioneel geloofscentrum. Men kan er nog altijd ter bedevaart gaan, maar er worden bijvoorbeeld ook oogstdankdagen voor tuinbouwers en activiteiten voor zieken georganiseerd. Op dagen dat het bezoek aan de kapel 'piekt' maken de treinen van Amsterdam naar Alkmaar zelfs een extra stop bij de direct aan het spoor gelegen kapel. Ook de internationalisering heeft Heiloo bereikt: het kapelcomplex biedt onderdak aan 'filiaalcomplexen' van het Portugese Fatima en het Bosnische Medzurgorje. Portugezen en Bos-

niërs die in Nederland wonen kunnen Heiloo bezoeken in plaats van de lange en kostbare reis naar hun nationale heiligdommen te maken. De kapel wordt wel omschreven als een 'casco-heiligdom', waar bedevaartgangers van verschillende achtergronden, verschillende cultus-objecten kunnen vereren.

RAI-COMPLEX

Behalve de Stille Omgang telt Amsterdam nog een aantal cultussen, waarvan de verering van de 'Vrouwe van Alle Volkeren' de opvallendste is. Deze cultus is ontstaan naar aanleiding van de verschijningen en boodschappen van Maria die een Amsterdamse vanaf 1945 regelmatig beweerde te ontvangen. In Maria's boodschappen werd naar verluidt het einde der tijden aangekondigd. Om het naderend onheil af te wenden gaf Maria opdracht om een bedevaartkerk te bouwen nabij het Europaplein, de plaats waar inmiddels het RAI-complex gevestigd is. Deze kerk is er vooralsnog niet gekomen, vooral omdat de katholieke kerk de cultus nooit officieel heeft willen erkennen. In afwachting van de dag dat die kerk er alsnog komt, is het schilderij van de Vrouwe van Alle Volkeren in eerste instantie tijdelijk in de Thomaskerk in Amsterdam-Zuid opgehangen. In de jaren vijftig en zestig kwam naar deze kerk al een stroom bedevaartgangers op gang. Toen het bisdom de openbare verering in deze kerk verbood, belandde het schilderij enige jaren in de kelder van de kerk. In 1976 werd een kleine kapel bij een woning aan de nabijgelegen Diepenbrockstraat gebouwd. De kapel trekt duizenden bezoekers per jaar. De meesten van hen zijn orthodoxe katholieken. Opvallend genoeg bevinden zich ook veel jongeren onder de bezoekers.

In 1997 werd voor het eerst een internationale gebedsdag voor de Vrouwe van Alle Volkeren georganiseerd. De dag trok 5000 bezoekers uit de hele wereld. Lokatie: de Europahal van de RAI, slechts enkele honderden meters verwijderd van de plaats waar eigenlijk een kapel had moeten staan. Mocht de kapel ooit nog gerealiseerd worden, dan heeft Amsterdam er weer een opmerkelijk gebouw bij. Volgens de visioenen van de Amsterdamse zienares pleitte Maria namelijk voor een kerk die in een mengeling van oosterse en westerse architectuur opgetrokken moest worden. Het zou een rond gebouw moeten worden met een koepeldak en de weinig bescheiden doorsnede van zestig meter.

Wellicht gaat de katholieke kerk binnen afzienbare tijd nog wel overstag en wordt de cultus alsnog officieel erkend. Er moet echter nog heel wat veranderen op de Amsterdamse Zuidas voordat de Vrouwe van Alle Volkeren haar zin krijgt.

* Redactie AGORA. Met dank aan Peter Jan Margry van het P.J. Meertensinstituut, als samensteller-redacteur betrokken bij het project 'Bedevaartplaatsen in Nederland'.

Literatuur:

Margry, P.J. & C. Caspers (red.) (1997) Bedevaartplaatsen in Nederland. Deel 1: Noord- en Midden-Nederland. Amsterdam/Hilversum: P.J. Meertens-Instituut/Uitgeverij Verloren. Deel 2 en 3 van deze studie verschijnen binnenkort.